

ВЗАЄМОДІЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ ІЗ ЗАСОБАМИ МАСОВОЇ ІНФОРМАЦІЇ ПРИ ВИЯВЛЕННІ ТА ПОПЕРЕДЖЕННІ ВБИВСТВ НА ЗАМОВЛЕННЯ НА ПОБУТОВОМУ ҐРУНТІ

THE INTERACTION OF LAW ENFORCEMENT BODIES WITH THE MASS MEDIA IN THE DETECTION AND PREVENTION OF DOMESTIC KILLINGS

Цибульський Д., аспірант кафедри криміналістики
Національний університет «Одеська юридична академія»

Стаття присвячена особливостям взаємодії правоохоронних органів із засобами масової інформації. Досліджено наявні підходи в літературі стосовно визначення і змісту понять виявлення і попередження злочинності, їх роль у протидії злочинності, а також особливості взаємодії правоохоронних органів із засобами масової інформації стосовно попередження і виявлення вбивств на замовлення на побутовому ґрунті. Доведено, що протидія злочинності має три масштаби направленості: загальна направленість (діяльність державних органів), спеціально-кримінальна направленість (діяльність правоохоронних органів) та індивідуально-кримінальна направленість (діяльність конкретного правоохоронного органу або працівників конкретного правоохоронного органу щодо конкретного кримінального провадження чи отриманої оперативної інформації стосовно підготовки до вчинення злочину). Що ж стосується змістовної складової протидії злочинності, то вона характеризується трьома послідовними і взаємно-пов'язаними блоками: запобігання (превенція/попередження), виявлення (отримання відомостей про злочинні наміри особи або її активні дії направлені на вчинення або вчинення нею злочину) і припинення (реакція в залежності від стадії вчинення злочину).

Для досягнення мети, що стоїть перед правоохоронцями під час протидії злочинності, вони активно взаємодіють з засобами масової інформації. В залежності від мети взаємодії, вона може бути стосовно попередження злочину, виявлення ознак готування, замаху або вчиненого злочину, припинення/розслідування злочину. Формами взаємодії є інформаційна (коли правоохоронні органи через засоби масової інформації надають загально-кримінальну інформацію населенню), спонукаюча (правоохоронці звертаються до громадян з проханням надавати необхідну інформацію), кримінологічна (розповсюдження інформації щодо особи злочинця і конкретні застереження громадянам для зменшення їх віктимності) і кримінально-процесуальна (взаємодія правоохоронних органів з засобами масової інформації щодо реалізації процесуальних дій у конкретному кримінальному провадженні).

Ключові слова: протидія злочинності, виявлення, попередження злочину, взаємодія, засоби масової інформації, вбивства на замовлення на побутовому ґрунті.

The article is devoted to the peculiarities of the interaction of law enforcement agencies with mass media. The available approaches in the literature regarding the definition and content of the concepts of detection and prevention of crime, their role in combating crime, as well as the peculiarities of the interaction of law enforcement agencies with the mass media regarding the prevention and detection of contract killings on domestic grounds, were studied. It has been proven that the fight against crime has three scales of orientation: general orientation, special criminal orientation and individual criminal orientation (activity of a specific law enforcement agency or employees of a specific law enforcement agency regarding a specific criminal proceeding or received operational information regarding preparation for committing a criminal offense). As for the substantive component of combating crime, it is characterized by three consecutive and interrelated blocks: prevention (prevention/warning), detection (receiving information about a person's criminal intentions or his active actions aimed at committing or committing a criminal offense by him) and termination (reaction depending on the stage of committing a criminal offense).

In order to achieve the goal that law enforcement officers face when combating crime, they actively interact with mass media. Depending on the purpose of the interaction, it may be related to the prevention of a criminal offense, detection of signs of preparation, attempt or committed criminal offense, termination/investigation of a criminal offense. Forms of interaction are informative (when law enforcement agencies provide general criminal information to the population through mass media), persuasive (law enforcement officers appeal to citizens to provide the necessary information), criminological (distribution of information about the identity of the criminal and specific warnings to citizens to reduce their victimhood) and criminal-procedural (interaction of law enforcement agencies with mass media regarding the implementation of procedural actions in specific criminal proceedings).

Key words: crime prevention, detection, prevention of criminal offense, interaction, mass media, contract killings on domestic grounds.

На сьогоднішній день засоби масової інформації мають для суспільства важливе значення, оскільки вони інформують населення стосовно широкого спектру новин, особливо зважаючи на відсутність цензури в Україні. Інформування населення засобами ЗМІ відбувається, в тому числі, стосовно вчинених злочинів, які мають значний резонанс або є цікавими суспільству.

Наявність необхідних засобів для інформування, уміння та навички, доступ до аудиторії, авторитет серед глядачів, створює для журналістів як представників засобів масової інформації підґрунтя для впливу на формування громадської думки, а іноді і формують її. В контексті широкого бажання допомогти суспільству – журналісти можуть використовувати наявні ресурси в тому числі для реалізації завдань кримінального провадження, а саме для сприяння «захисту особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорони прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був при-

тягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура» [1]. Зрозуміло, що використання наявних можливостей засобу масової інформації може відбуватися самостійно без сприяння або консультування з правоохоронними органами, а може відбуватися за консультуванням та співпрацею з правоохоронними органами, в тому числі і з органами кримінальної юстиції.

Особливістю такої співпраці є наявність певних обмежень у інформуванні суспільства щодо відомостей кримінального провадження, які становлять таємницю досудового розслідування. Норма щодо зазначеної таємниці закріплена у статті 222 КПК, згідно якої «відомості досудового розслідування можна розголошувати лише з письмового дозволу слідчого або прокурора і в тому обсязі, в якому вони визнають можливим. Слідчий, прокурор попереджає осіб, яким стали відомі відомості досудового розслідування, у зв'язку з участю в ньому, про їх обов'язок

не розголошувати такі відомості без його дозволу. Незаконне розголошення відомостей досудового розслідування тягне за собою кримінальну відповідальність, встановлену законом» [1]. Дане положення свідчить про пріоритетну роль органу кримінальної юстиції у визначенні об'єму інформації стосовно конкретного кримінального провадження і можливості її розповсюдження, оскільки тільки вони будучи знайомі з особливостями конкретного кримінального провадження можуть вирішити чи буде корисним оприлюднення окремої інформації чи її розповсюдження будуть мати негативні наслідки для подальшого розслідування.

Вважаємо, що необхідно звернути увагу на взаємодію правоохоронних органів із засобами масової інформації стосовно конкретних напрямів співпраці, у тому числі щодо виявлення і попередження злочинів, особливо що стосується вбивств на замовлення на побутовому ґрунті. Перш ніж почати досліджувати особливості взаємодії правоохоронних органів із засобами масової інформації у протидії зазначеній категорії злочинів, доцільно враховуючи наявні у науці точки зору, визначити власне бачення до поняття виявлення і попередження проявам злочинності.

Так, що стосується виявлення злочину, то це «діяльність з пошуку та фіксації інформації про готування до злочину, замах на злочин, учинення закінченого злочину» [2, с. 48]. Отже маємо виділити як мінімум дві особливості виявлення злочинів:

- для виявлення необхідно вчинити хоча б дві активні дії, а саме пошук (тут маємо розуміти, що пошук може бути активною дією, коли працівник правоохоронного органу здійснює конкретні дії для отримання оперативної інформації стосовно злочину, і активно-пасивний, коли працівнику правоохоронного органу з власної ініціативи повідомляють оперативну інформацію про злочин, однак до цього він сприяв налагодженню відповідного каналу інформування) і фіксацію інформації (для використання її у подальшому в кримінальному провадженні. При цьому маємо зауважити про обов'язкове дотримання вимог кримінального процесуального законодавства щодо відповідної фіксації, оскільки при недотриманні кримінальної процесуальної форми, і при порушенні прав, свобод і законних інтересів особи під час фіксації отримані докази про її причетність до злочину або винність будуть визнані недопустимими);

- виявлення злочину може відбуватися на різних стадіях його вчинення:

- під час готування до злочину («підшукування або пристосування засобів чи знарядь, підшукування співучасників або змова на вчинення кримінального правопорушення, усунення перешкод, а також інше умисне створення умов для вчинення кримінального правопорушення» [3]). Так, що стосується готування до вбивства на замовлення на побутовому ґрунті, то зазвичай його виявлення відбувається на під час пошуку замовником виконавця; пошуком виконавцем чи замовником засобів для вчинення вбивства; усунення можливих перешкод у вчиненні злочину (виведення зі строю сигналізації, підбирання ключів, тощо); вихвалення перед знайомими про вчинення «серйозних справ» тощо;

- під час замаху на злочин («вчинення особою з прямим умислом діяння (дії або бездіяльності), безпосередньо спрямованого на вчинення кримінального правопорушення, передбаченого відповідною статтею Особливої частини Кримінального кодексу, якщо при цьому кримінальне правопорушення не було доведено до кінця з причин, що не залежали від її волі» [3]). Що стосується замаху на вбивство на замовлення на побутовому ґрунті, то зазвичай виявлення відбувається під час прилюдного невдалого його вчинення або коли під час намагання його вчинення випадкові свідки завадили злочинцю реалізувати свій намір або жертва вчинила організований опір чи засоби, які

злочинець використав для вчинення вбивства виявились нікчемними, тощо;

- вчинення злочину (коли вчинене діяння містить усі ознаки конкретного злочину, передбаченого Особливою частиною Кримінального кодексу; особа, що його вчиняла реалізувала свій злочинний задум, досягла мети і очікуваних результатів від свого діяння). Здебільшого вбивство на замовлення на побутовому ґрунті виявляється у випадку знаходження тіла жертви або за заявою родичів/знайомих жертви, які звертаються до правоохоронних органів із заявою про зникнення особи.

Додатково, необхідно зазначити, що виявлення злочину є елементом системи протидії злочинності. Так, «у системі протидії злочинності виявлення злочинів потрібно розглядати як окремий блок, поряд із запобіганням злочинам і реагуванням на них. У теорії та практиці оперативно-розшукової діяльності дії оперативних підрозділів з виявлення кримінальних правопорушень чітко відмежована від превентивної та реакційної. Запобіжну діяльність оперативних підрозділів традиційно досліджують у межах категорії «оперативна профілактика» (у сучасних дослідженнях уживають терміни «оперативно-розшукове запобігання», «оперативно-розшукове попередження», тощо). Діяльність з виявлення кримінальних правопорушень у теорії оперативно-розшукової діяльності традиційно називають оперативним пошуком. У чинних нормативно-правових актах МВС України та Національної поліції використовують назву «оперативний (ініціативний) пошук». Дії, що відбуваються в межах оперативно-розшукового реагування на виявлені факти злочинної діяльності охоплені змістом поняття «оперативна розробка» [2, с. 43].

Також вважаємо за необхідне, зазначити, що «першою стадією протидії кримінальним правопорушенням є запобігання. Ця стадія передуює виявленню та припиненню кримінальних правопорушень. Вона полягає в діяльності, що перешкоджає формуванню злочинного задуму та (або) не допускає його втілення, навіть у формі готування або замаху на вчинення кримінальних правопорушень. Виявлення кримінальних правопорушень – це діяльність з пошуку та фіксації інформації про готування до злочину; замах на злочин; учинення закінченого злочину. Припинення злочинів – діяльність з недопущення злочину, який уже розпочався (зокрема перешкоджання готуванню, замаху та доведенню злочину до кінця)» [2, с. 43].

Отже розглядаючи виявлення як структурний елемент системи протидії злочинності, необхідно зазначити, що він характеризується вимушеними діями правоохоронців, у випадку, якщо запобігання вчинення злочину не було абсолютно ефективним (навіть якщо запобігання було ефективним, правоохоронці мають моніторити можливі ознаки підготовки до вчинення злочину). Виявлення є підставою для реагування на протиправну поведінку особи (тут необхідно зазначити про можливість вчинити кримінальні процесуальні дії у кримінальному провадженні лише у випадку, якщо інформація про нього внесена до ЄРДР).

У зв'язку з тим, що уже було наведено загальне поняття попередження (запобігання) злочину та його місце у структурі протидії злочинності, доцільним вважається детальніший розгляд цієї категорії і визначення її особливостей в контексті вбивств на замовлення на побутовому ґрунті.

Що ж стосується попередження сімейно-побутової тяжкої насильницької злочинності – «це діяльність держави, суспільства і окремих громадян по випередженню, обмеженню та усуненню негативних явищ і процесів, що продукують та відтворюють цей вид злочинності, а також недопущення вчинення сімейнопобутових вбивств і тяжких тілесних ушкоджень на різних стадіях злочинних проявів» [4, с. 151].

Необхідно розуміти, що наявні «два взаємопов'язаних види попередження злочинності (окремих її видів): загально-соціальне і спеціально-кримінологічне [4, с. 151].

При цьому спеціально-кримінологічний вид попередження злочинності в загальному направлений на усунення причин і умов (що пов'язані з особою злочинця або потенційних жертв) вчинення злочинів.

Що стосується загально-соціального виду попередження злочинності, то він лише частково пов'язаний із діяльністю правоохоронних органів, оскільки значну кількість дій виконують державні органи, що мають сприяти покращенню рівня життя населення і розвитку соціальної інфраструктури для збільшення соціальної мобільності і соціального кругозору осіб для недопущення особами можливості позбавитись користуватись соціальними надбаннями, наявними у суспільстві через порушення кримінального закону. Схожа думка висловлюється і окремими науковцями – «загально-соціальне попередження – це, передусім, вдала соціально-економічна державна політика, яка сприяє послабленню й усуненню деструктивних явищ і процесів, що продукують злочинність. Якщо говорити про аналізовану групу злочинів, то тут загально-соціальне попередження являє собою комплекс постійно здійснюваних і перспективних правових, соціально-економічних, сімейно-побутових, культурно-виховних, організаційно-управлінських, медичних та інших заходів, що спрямовані на подальший розвиток і вдосконалення суспільних відносин у сімейно-побутовій сфері, суттєве обмеження існуючих в ній соціальних протиріч і, разом з тим, загальних причин конфліктності» [5, с. 6].

Що ж стосується спеціально-кримінологічного попередження, то воно «передбачає комплекс науково обґрунтованих, практично необхідних заходів, спрямованих на недопущення злочинів на різних етапах їх кримінального формування» [5, с. 7]. Також варто зазначити, що «спеціально-кримінологічне попередження злочинів (у тому числі сімейно-побутових вбивств і тяжких тілесних ушкоджень) складається із трьох головних напрямів діяльності: кримінологічна профілактика, запобігання та припинення злочинів» [6, с. 140-141].

В науковій літературі виділяють ще і індивідуальне попередження злочинної поведінки, як «... діяльність компетентних суб'єктів по виявленню конфліктних ситуацій, осіб із криміногенною поведінкою, із послідовним усуненням складових конфлікту, корегуванням, перебудовою цієї поведінки з тим, щоб недопустити її переростання у протиправні вчинки (у тому числі рецидивні)» [4, с. 154].

З огляду на зазначене вбачається, що наявні три можливі рівні протидії злочинності: загальний, спеціально-кримінальний і індивідуальний-кримінальний.

Цікавим є те, що окрім правоохоронних органів, головною задачею яких є протидія злочинності, а отже і її попередження (запобігання), наявні окремі суб'єкти, для яких відповідна попереджувальна діяльність не є основною, однак вони в силу особливостей їх функціонування здійснюють відповідну діяльність, в тому числі і щодо вбивств на замовлення, вчинених на побутовому ґрунті. «до неспеціалізованих суб'єктів попередження належать державні і громадські органи, установи, об'єднання, для яких попереджувальна діяльність не є однією із основних (статутних) функцій. Зокрема, це державні адміністрації і органи місцевого самоврядування, місцеві територіальні громади, громадські об'єднання, громадські приймальні, жіночі організації, медичні установи, релігійні конфесії, телефони довіри, будинкові (вуличні) комітети та ін. У коло неспеціалізованих суб'єктів також входять – сім'я, школа, трудовий колектив, члени родини, окремі громадяни та ін.» [5, с. 157]. Зрозуміло, що відповідні суб'єкти отримують одними з перших криміналістичну значиму інформацію, і якщо вчасно передадуть її до правоохоронних органів, сприятимуть запобіганню або припиненню готуванню до вчинення злочину.

Також необхідно вказати і на таку особливість попередження злочину як об'єкт попередження, на який спрямовані

зусилля. Це може бути потенційна жертва, щодо якої застосовують заходи безпеки або ізолюють від потенційного злочинця – і цим попереджається подія злочину. Або в якості об'єкта може бути поведінка і діяльність особи, яка потенційно може бути злочинцем для того, щоб вона відмовилась від злочинного наміру (тут варто згадати про наявний інститут пробації, який направлений саме на потенційного злочинця і усунення обставин, які наявні в житті особи і можуть сприяти подальшому вчиненню ним злочинів).

В зазначених вище процесах протидії злочинності помітну роль відіграють засоби масової інформації. При цьому правоохоронні органи можуть з ними взаємодіяти стосовно загальних питань протидії злочинності чи протидії конкретному злочину. З огляду на можливість взаємодії між відповідними структурами, вважаємо за необхідне охарактеризувати її шляхом виділення окремих видів для побудови повного уявлення стосовно меж і змісту такої взаємодії.

Так в залежності від мети, взаємодія між правоохоронними органами і ЗМІ можлива задля:

– *попередження злочину*. Зазвичай такого роду взаємодія відбувається шляхом загального інформування населення стосовно кримінальної відповідальності за вчинення злочину у ЗМІ або публікації про пригнічення до відповідальності конкретної винної особи стосовно вчиненого нею злочину для формування розуміння невідворотності покарання у суспільстві. Це може бути загальне інформування правоохоронними органами через засоби масової інформації стосовно умов для зменшення віктимності: нагадування, що цінні речі з собою носити не варто, вночі гуляти по парку також небезпечно тощо. В контексті запобігання вчиненню вбивства на замовлення на побутовому ґрунті це можуть бути контакти служб психологічної підтримки або контакти підрозділів правоохоронних органів, що займаються протидією домашньому насильству тощо.

– *виявлення ознак готування, замаху або вчиненого злочину*. В цьому випадку, зазвичай форма взаємодії побудована по принципу, що правоохоронці через ЗМІ звертаються з проханням до громадян бути пильними, уважними і повідомляти про підозрілих осіб чи підозрілі дії осіб. Може бути інша форма взаємодії, зважаючи на наявність у журналістів інформаторів, у випадку коли представники ЗМІ, отримують від них інформацію то зазвичай з нею звертаються до правоохоронців з наданою їм інформацію, яка свідчить про приготування до вчинення злочину. Що ж стосується вбивства на замовлення, вчиненого на побутовому ґрунті, то відповідне виявлення зазвичай відбувається в процесі підбирання замовником виконавця, підшукування засобів для вчинення (знаряддя вчинення злочину) або засобів для приховування наслідків злочину тощо.

– *припинення/розслідування злочину*. Тут характер взаємодії між правоохоронними органами і ЗМІ залежать від стадії закінченості виявленого злочину.

Так, якщо інформацію було отримано на стадії підготовки до вчинення злочину – зазвичай правоохоронці не взаємодіють з журналістами, адже їм непотрібний інформаційний супровід. Однак, журналісти, які провадять власні журналістські розслідування – у ході своєї діяльності можуть отримувати інформацію про підготовку до вчинення злочину, і відповідно повідомляти правоохоронців, для того щоб останні відреагували на неї належним чином.

Якщо інформація стосується замаху на вчинення злочину, то в цьому випадку зазвичай відбувається взаємодія, особливо якщо іде мова про вбивства на замовлення, адже в цьому випадку зазвичай проводиться така негласна слідча (розшукова) дія як контроль за вчиненням злочину (у формі – імітація обстановки злочину). Для того, щоб замовник повірив у виконання виконавцем вбивства журналісти публікують інформацію стосовно начебто вчиненого вбивства для фіксації правоохоронними органами моменту передачі замовником винагороди виконавцю.

У випадку отримання інформації про вчинений злочин правоохоронці можуть звертатись до журналістів з проханням поширити інформацію про можливого злочинця або прохання до громадян повідомити правоохоронців про місцезнаходження цікавої їм особи чи прохання до можливих свідків події злочину звернутись правоохоронців тощо.

Отже, підсумовуючи маємо зазначити, що протидія злочинності має три масштаби направленості: загальна направленість (діяльність державних органів для загально-соціального, політичного, економічного, побутового покращення умов існування суспільства, що сприятиме зниженню рівня злочинності), спеціально-кримінальна направленість (загальна діяльність правоохоронних органів щодо протидії злочинності) та індивідуально-кримінальна направленість (діяльність конкретного правоохоронного органу або працівників конкретного правоохоронного органу щодо конкретного кримінального провадження чи отриманої оперативної інформації стосовно підготовки до вчинення злочину). Що ж стосується змістовної складової протидії злочинності, то вона характеризується трьома послідовними і взаємно-пов'язаними блоками: запобігання

(превенція/попередження), виявлення (отримання відомостей про злочинні наміри особи або її активні дії направлені на вчинення або вчинення нею злочину) і припинення (реакція в залежності від стадії виконання злочину).

Для досягнення мети, що стоїть перед правоохоронцями під час протидії злочинності, вони активно взаємодіють з засобами масової інформації. Щодо можливих напрямів взаємодії, вважаємо, що в залежності від мети взаємодії, її може бути застосовано задля попередження злочину, виявлення ознак готування, замаху або вчиненого злочину, припинення/розслідування злочину.

Щодо форм взаємодії, то це може бути інформаційна (коли правоохоронні органи через засоби масової інформації надають загально-кримінальну інформацію населенню), спонукаюча (правоохоронці звертаються до громадян з проханням надавати необхідну інформацію), кримінологічна (розповсюдження інформації щодо особи злочинця, конкретні застереження громадянам для зменшення їх віктимності) і кримінально-процесуальна (взаємодія правоохоронних органів із засобами масової інформації щодо реалізації процесуальних дій у конкретному кримінальному провадженні).

ЛІТЕРАТУРА

1. Кримінальний процесуальний кодекс України : кодекс України від 13 квітня 2012 року, № 4651-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text>
2. Грібов М.Л., Черняк А.М. Протидія злочинності оперативними підрозділами правоохоронних органів: поняття та зміст. *Науковий вісник академії внутрішніх справ*. 2018. № 4 (109). С. 37–51.
3. Кримінальний кодекс України : кодекс України від 05 квітня 2001 року, № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>
4. Головкін Б.М. Кримінологічні проблеми умисних вбивств і тяжких тілесних ушкоджень, що вчиняються у сімейно-побутовій сфері : монографія. Х. : Нове слово, 2004. 252 с.
5. Голіна В.В. Злочинності – організовану протидію. Х. : «Рубікон», 1998. 128 с.
6. Зелинский А.Ф. Криминология : Курс лекций. Харьков : Прапор, 1996. 260 с.